

МАЛИЙ ГІМН АТОНУ

Фараон XVIII династії Аменхотеп IV, який правив Єгиптом протягом 1351–1334 рр. до н. е. [Кемп 2012, 14], увійшов в історію як “єретик” і реформатор. Він ввів культ Сонячного диска Атона, заборонивши традиційну плеяду єгипетського пантеону богів, побудував для свого бога нову столицю і всіляко намагався закріпити свої революційні ідеї за допомогою мистецтва та писемності.

Нова релігійна ідеологія, хоча і зберігала риси традиційних вірувань, явила єгиптянам сонячне божество у новому вигляді. До цього сонячний бог являв собою три іпостасі: як Хорахті вранці, як Хепрі у полудень та як Атум увечері. Ця складна циклічна система була усунена, і на небі тепер володарював лише один Сонячний диск Атон, який простягав свої промені і дарував життя усьому живому [Lichtheim 1976, 89]. Нова релігія не тільки зробила Атона головним богом, але й усунула усіх інших богів і нанесла удар по позиціях фіванського жрецтва бога Амона. Ця релігійна реформа призвела до радикально нового бачення влади фараона, який оголосив себе сином Атона та посередником між богом і людьми. Для закріплення своїх ідей фараон змінив своє ім'я на Ехнатон, дарує сонцю нову титулатуру та починає будувати нову столицю Єгипту за 400 км від Фів. Місто Ахетатон (*3ht-Itn*), нині Амарна, було присвячено Атону, публічне поклоніння якому стало центральною подією у денному житті міста. Про богослужіння у храмах нам відомо завдяки написам та рельєфам у гробницях вельмож в Амарні. Вчення Атона, яке передавалося через царя, було відображене у багатьох написах. Однак до нас воно дійшло лише у двох формах: у викладенні фараоном на Прикордонних стелах міста та у гімнах і молитвах, які збереглися у гробницях вельмож.

Тексти в гробниці вельможі Ейє (Amarna Tomb 25) є найбільш широким викладенням доктрини Атона. Цей текст називають Великим гімном. Інші гробниці містять багато молитов та гімнів, які адресовані Атону або Атону та фараону разом. Ці написи є дуже схожими один на одний, що говорить про їхнє походження зі спільного джерела, яке було створене царськими писарями.

Текст такого напису був знайдений у п'яти гробницях: писаря *Ḏru* (Amarna Tomb 10), писаря *Ḏnu* (Amarna Tomb 23), жерця *Mry-R^c* (Amarna Tomb 4), очільника поліції *M^chw* (Amarna Tomb 9) та скарбничого *Twtw* (Amarna Tomb 8). Норман Девіс, який вів розкопки в Амарні на початку ХХ ст., назвав цей текст *Малим гімном Атону* [Davies 1906, 26]. Ця назва так і закріпилася серед учених. Текст Малого гімну записаний ієрогліфами в новому писемному стилі, введеному в ужиток у період правління Ехнатона.

П'ять копій Малого гімну можна поділити на дві групи. Перша містить тексти з гробниці *Ḏnu* та *Mry-R^c*, друга – версії з останніх трьох гробниць. Окрім незначних текстових варіацій, основною відмінністю між цими двома групами є те, що жерці *Ḏnu* і *Mry-R^c* самі декламують гімн. Тоді як в інших трьох гробницях гімн промовляється царем. Складається враження, що Малий гімн (на відміну від Великого гімну) був створений із частинок і фрагментів із формулювань офіційного царського вчення. Хоча єдність цих фрагментів виконана з притаманною цьому жанру красою.

Про цю особливість Малого гімну наголошував ще Норман Девіс. Зокрема він пише, що жодна з версій Малого гімну не дає повною мірою відчутти, що він являє собою оригінальну композицію. Всі фрази не єдині, вони розділені на дві частини [Davies 1906, 26]. За його словами, перша частина закінчується фразою “Син твоїй чистий для виконання звеличання, о Атоне, що живе в появі своїй”. А друга починається словами “Син Ра”. Текст між цими двома фразами, за думкою Девіса, був узятий із третього джерела [Davis 1906, 27].

Норман Девіс був першим єгиптологом, який переклав Малий гімн Атону англійською мовою у своїй праці “*The rock tombs of El Amarna. Part IV: The tombs of Penthu, Mahu and others*”, яка вийшла у 1906 році в Лондоні. Він видав їхній синопсис за версіями всіх п'яти гробниць, що відкрило можливості для критичного і текстологічного дослідження гімну [Davies 1906, 27–29]. У 1922 році єгиптолог Александр Шарф видав переклад тексту німецькою мовою у праці “*Aegyptische Sonnenlieder*” [Scharff 1922, 67–69]. Наступні публікації з перекладом Малого гімну були зроблені у 1923 році британським єгиптологом Ернестом Альфредом Баджем [Budge 1923, 116–122] і вченим Мейсю Сендман у 1938 році [Sandman 1938, 10–21]. До класичних перекладів також належить такий у хрестоматійному виданні Мереін Ліхтайм

[Lichtheim 1976, 91–92]. Малий гімн російською та українською мовами не перекладався.

За основу перекладу був взятий текст гробниці писаря *Тру*, адже ця версія дійшла до нас майже у повному обсязі і складається з 10 рядків. В кінці використаний додаток тексту з гробниці *Тwtw*. Відмінності текстів з інших трьох гробниць подані у коментарях до перекладу. Ієрогліфічний текст поданий у додатку.

Транслітерація

1. *dw3 (ʕnh Rʕ Hr 3h.twy hʕy m 3h.t)|¹ (m rn n.f m šw nty m Itn)| di ʕnh dt (n)hh in nswt ʕnh m m3ʕt nb t3.wy (Nfr hprw wʕn Rʕ)| s3 Rʕ ʕnh m m3ʕt nb hʕwy (3h n Itn)| ʕ3 m ʕʕ.f di ʕnh dt (n)hh*

2. *hʕ.k nfr p3 Itn ʕnh nb (n)hh*

iw.k thn.t ʕn ti wsr.t

mrw.t.k wr.t ʕ3 ti stwt.k tw.k

3wy.sw n hr nbw inm.k wbh

3. *hr sʕnh h3tyw*

ʕrk n.k t3.wy m mrw.t.k

p3 ntr kd.sw ds.f

ir t3 nb km3 nty hr.f m rmt mnmn.t ʕw.wt nb šnw nb rd hr s3tw

4. *ʕnh.sn wbn.k n.sn*

ntk mwt it n iri.k

irw.sn wbn.k ptr.sn im.k

hd n stwt.k t3 rdr.f

ib nb hʕy n m33.k Tw.k hʕi.t m nb.sn htp.k

5. *m 3ht imntt nt pt*

sdr.sn mi shrw nty m(w).t

iw tpw.sw hbs fndw db3 r hpr

wbn.k wnw.t m 3ht i3bty nt pt

ʕwy.sn m i3w n k3.k

6. *sʕnh.n.k h3tyw m nfrw.k ʕnh.tw*

r di n.k stwt.k t3 nb m hb

hsyw šmʕ nh m ršwtw m wsh.t n hw.t bnbn ht-ntr nb m 3ht Itn st

m3ʕt

7. *shri n.k im s hw df3.w htpw m hnw*

s3.k wʕb hr irt hswtw.k p3 Itn ʕnh m hʕi.f

iri.k nb hr ib n hr.k s3.k

¹ Позначення (...) тут і далі передає текст, розміщений у картуші.

8. *šps ḥꜥw ib.f m ršwt p3 Itn ꜥnh (i)w m pt rꜥnb*
msi.f s3.f šps wꜥ n Rꜥ mi kd.f nn irt 3b
s3 Rꜥ wts nfrw.f
(Nfr ḥpr.w Rꜥ wꜥ n Rꜥ)| Ink s3.k
9. *3ḥ n.k wts rn.k*
pḥty.k wsr.k mnnw m ib.i
ntk Itn ꜥnh (n)ḥḥ ti.t.k
iw iri.n.k pt sw3.t r wbn n im.s r m33 iri.k nb
iw.k wꜥ ti iw
10. *ḥḥ n ꜥnh im.k r s ꜥnh.sn*
t3w.w n ꜥnh r fndw m33 stwt.k
wnn ḥrrt nb ꜥnhḥ srd ḥr itn srd n wbn n.k thj.sn n ḥr.k
iꜥw.t nb ḥr th bnw
[ḥr rd.wy.sn 3pdw wn m sš p3 m ršwt dnḥw.sn wn ink
3pdw m i3w n p3 Itn ꜥnh p3 r iri]

Переклад

1. Звеличання (Живому Ра-Хорахті, що триумфує у горизонті²)| (В імені його світло сонця³)|, якому дано життя на віки вічні, царем, що живе в правді, володарем двох земель (Прекрасним своїми формами Ра⁴), сином Ра, що живе в правді, володарем обох корон Ехнатонем, величного у своїх строках життя, якому дано життя на віки вічні.

2. Поява твоя прекрасна, о Атоне, живий володарю вічності⁵. Ти є блиск, красивим (і) могутнім⁶. Любов твоя велична, ве-

² Ранній титул бога Атона.

³ Ієрогліф *šw* тут дається як “світло”, а *Itn* як “сонячний диск”, “сонце”. Існує інша версія перекладу цієї частини титулу “в імені його Шу, який є Атон”. Ієрогліф *šw* з додаванням детермінативу бога дійсно має значення бога вітру Шу, однак у титулі Атона ніколи не зустрічається цей ієрогліф із даним детермінативом, хоча в перші роки правління Ехнатона, до якого і належить цей сонячний титул, ще використовувалися детермінативи богів. Лише на 12-му році правління вони зникають, але тоді змінюється і титулатура сонця і царя, де не знаходиться місця навіть для *Rꜥ Hr 3ḥ.twy*.

⁴ Тронне ім'я фараона Аменхотепа IV, до якого було додано *wꜥn Rꜥ* лише після 2-го року правління.

⁵ У тексті з гробниці *Twtw* ця фраза написана так: *ḥꜥw.k [///] it p3 Itn w3d ꜥnh* “Поява твоя [прекрасна], батько, о Атоне, свіжий життям”.

⁶ У текстах гробниць *3ny* та *Mry-Rꜥ wbh* “білий”.

личні промені твої⁷. Простягаються вони до облич усіх. Твоя шкіра сяє,

3. обличчя (твое) дає життя серцям. Наповнюєш ти дві землі любов'ю своєю. О, Бог⁸, що створив сам себе. Творець землі всієї, творець, що являє себе в людях, стадах, тваринах усіх, в деревах усіх, що ростуть на землі.

4. Живуть вони, коли світиш ти їм. Ти мати (і) батько для створінь твоїх⁹. Очі їхні, коли світиш ти, дивляться вони на тебе. Освячується променями твоїми земля уся. Серце кожного радіє, коли бачить тебе. Ти сяєш як володар їхній. Заходиш ти

5. у західному горизонті неба. Лежать вони, подібно мертвим. Голови їхні одягом покриті, носи (їхні) блоковані (і) буде так, (доки не) засяєш ти у горизонті східних небес. Руки їхні у поклонінні Ка твоєму.

6. Наповнюєш ти серця красою своєю та життям своїм. Даєш ти промені свої, (і) земля вся у святі¹⁰. Уславляють, музикують (та) дякують у радості у дворі храму Бенбен (і) храми всі в Ахетатоні¹¹ є місцем правди

7. для твого задоволення. Там підношенням їжі наповнюється внутрішній двір. Син твій чистий¹² для виконання уславлення, о Атоне, що живе в появі своїй. Кожен, кого ти створив, тягнеться до тебе, твій син

8. знатний торжествує¹³, серце його в радості, о Атоне, що живе в день¹⁴ у небі кожного дня¹⁵. Створив він сина свого¹⁶ знатного,

⁷ У текстах гробниць *3nu* та *Mry-R^c Iri ir.ty n km3.k nb* “Створюєш очі створінням своїм усім”.

⁸ У тексті гробниць *Mry-R^c p3 hk3 nfr* “О, хороший володарю”.

⁹ Текст Малоого гімну у гробниці *M^chw* закінчується.

¹⁰ У тексті з гробниці *Twtw* додано *sdj shd.k.sw* “забезпечуєш та осяєш ти його”.

¹¹ У тексті з гробниці *Twtw* згадується один храм *hw.t-ntr.k* “храм твій”.

¹² Мається на увазі “ритуально чистий”.

¹³ Слово *h^cw* “торжествує” не збереглося, тому додано завдяки порівнянню з текстом гробниці *3nu*.

¹⁴ Слово *hrw* “день” було частково втрачено, додано з тексту гробниці *3nu*.

¹⁵ У тексті з гробниці *Twtw P3 Itn ms.w m pt r^c nb* “О Атоне, що народжується в небі кожен день”.

¹⁶ У тексті з гробниці *Twtw s3.f pri m h.t.f* “Син його походить з його тіла”.

Єдиного для Ра, подібно образу своєму (і) не зникне це¹⁷. Син Ра розголошує красоти його (добрі справи його). (Прекрасний своєю появою Ра, єдиний для Ра) (говорить): Я син твій,

9. корисний для тебе, уславляю ім'я твоє. Сила твоя і могутність твоя укріпилися в серці моєму. Ти (є) Сонячний диск живий, вічність (є) твоєю формою. Створив ти небо (і) йдеш ти світити у ньому, щоб бачити все, що ти створив. Є ти один, (але)

10. є мільйон життів в тобі, щоб давати їм життя. Даєш дихання життя до носів, щоб бачили промені твої. Існують квіти усі живі, зростають під Атоном, примушують рости промені твої, п'ють вони з обличчя твого¹⁸. Звірі усі ...¹⁹ [на ногах своїх, птахи будуть з гнізд вилітати, радіючи, крила їхні будуть збиратися разом і злітати у радості, прославляючи Атона, живого творця]²⁰.

ЛІТЕРАТУРА

Перепелкин Ю. Я. Переворот Амен-Хотпа IV. Ч. I. Кн. II. Москва, 1967.

Budge E. A. W. Tutankhamen, Amenism, Atenism and Egyptian monotheism, with hieroglyphic texts of hymns to Amen and Aten. London, 1923.

Davies N. de G. The Rock Tombs of El Amarna. Part IV: The tombs of Penthu, Mahu and others. London, 1906.

Davies N. de G. The Rock Tombs of El Amarna. Vol. V: Smaller tombs and boundary stelaе. London, 1908.

Kemp B. J. The City of Akhenaten and Nefertiti: Amarna and its people. London, 2012.

Lichtheim M. Ancient Egyptian Literature. A Book of Readings. Vol. 2: New Kingdom. Berkeley, 1976.

Sandman M. Texts from the Time of Akhenaten. Bruxelles, 1938.

Scharff A. Aegyptische Sonnenlieder. Berlin, 1922.

¹⁷ У тексті з гробниці *Mry-R* додано *rn (n)hh* “навічно”, і Гімн закінчується.

¹⁸ Текст із гробниці *3nu* на цій фразі закінчується. Н. Девіс наголошує, що текст мав би продовжуватися, однак він знищений.

¹⁹ Текст гробниці *Iru* закінчується.

²⁰ Додано з тексту гробниці *Twtw*.

Додаток
 Текст Малого гімну Атому
 (джерело: *Davies N. de G. The Rock Tombs of El Amarna.*
Part IV: The tombs of Penthu, Mahu and others. London, 1906.)

EL AMARNA IV.
SHORTER HYMN TO THE ATEN.
PLATE XXXII.

The plate contains four columns of hieroglyphic text. The first column is a vertical strip on the left. The other three columns are horizontal strips. Each column has a header with the names APY, ANY, PERRA, MAHU, and TUTU. The hieroglyphs are arranged in rows, with some rows containing multiple columns of text. The text is written in a cursive style typical of the Amarna period.

